

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

درآمدی بر مدیریت صاحبین

رویکردی آینده نگر

محمد محمدی ذوقه فارزاده

درآمدی بر مدیریت صالحین
(رویکردی آینده‌نگر)

محمد مهدی ذوالفقار زاده

ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)

ویرایش ادبی: مهدی مبانسری

شماره‌گان: ۱۰۰۰

چاپ اول: بهار ۸۹

چاپ و صحافی: زلال کوثر

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۲۵-۸

ISBN: 978-600-5574-25-8

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران، بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، ص.پ، ۱۴۶۵۵-۱۵۹ تلفن: ۸۸۰۹۴۰۰۱-۵

سیر شناسه	: ذوالفقارزاده، حسن، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: درآمدی بر مدیریت صالحین: نگاهی قرآنی و آینده‌محور / محمد مهدی ذوالفقارزاده.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه امام صادق(ع)، ۱۳۸۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۷۴-۲۵-۸
روضعت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۲۵۳-۲۵۹].
موضوع	: آینده‌پژوهی — جنبه‌های قرآنی
موضوع	: مهلوکیت — انتظار — جنبه‌های قرآنی
رده بندی کنگره	: BP ۱۰۴/۴۹۱۳۸۸
رده بندی دیجیتی	: ۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۷۶۱۳۹۱

فهرست اجمالی

۵	فهرست اجمالی
۹	فهرست تفصیلی
۱۵	سخن ناشر
۱۷	مقدمه دکتر گودرزی
۱۹	پیشگفتار
۲۵	بخش اول: چرا و چگونه آینده‌شناسی
۲۷	فصل اول: چرا آینده‌شناسی؟
۲۷	مقدمه
۲۸	۱-۱. دلایل عام آینده‌شناسی
۳۴	۱-۲. دلایل خاص آینده‌شناسی
۴۹	خلاصه فصل
۵۵	فصل دوم: چگونه آینده‌شناسی: چگونه و از کدام منظر به آینده بانگریم؟
۵۵	مقدمه
۵۷	۱-۲. منظر اول: به آخرالزمان باید از منظر آخرالزمان نگریست.
۵۸	۲-۲. منظر دوم: آخرالزمان را باید با توجه به معلومات آخرالزمانی نگریست.
۵۹	۳-۲. منظر سوم: به آخرالزمان باید با توجه به جغرافیای عالم نگریست.
۵۹	۴-۲. منظر چهارم: به آخرالزمان باید با توجه به برنامه مُلک نگریست.

۶ □ درآمدی بر مدیریت صالحین

۵-۲. منظر پنجم: به آخر الزمان باید با توجه به اینکه "امام(ع) چه می خواهد"	62
نگریست.	61
۶-۲. منظر ششم: توجه به نقش مفاهیم، اشیاء و افراد خاص در آخر الزمان.	61
خلاصه فصل	62

بخش دوم: ارائه تصویری قرآنی از آینده ۶۷

فصل سوم: بهشت ظهر و مختصات آن در آیات و روایات	69
مقدمه	69
۱-۳. جستجو در آیات قرآن برای پی بردن به فضای بعد از ظهر	70
۲-۳. سایر آیات و روایات	78
نتیجه‌گیری	81
فصل چهارم: چرا بهشت ظهر؟	89
مقدمه	89
۱-۴. دلیل اول	91
۲-۴. دلیل دوم	95
نتیجه‌گیری	97
فصل پنجم: برخی ویژگی‌های بهشت ظهر در روایات	101
مقدمه	101
۱-۵. مختصات بهشت ظهر در روایات	102
نتیجه‌گیری	111

بخش سوم: ارائه تصویری قرآنی از مدیران آینده ۱۱۵

فصل ششم: کنکاشی در مفهوم عمل صالح و صالحیت	117
مقدمه	117
۱-۶. کاوش در آیات و احادیث برای پی بردن به مفهوم صالحیت	118
۲-۶. برخی نتایج و تبعات تعریف مطرح از مفهوم صالحین	120

فهرست اجمالی □ ۷

۳-۶. عمل صالح در کلام سایر علماء و اندیشمندان.....	۱۳۵
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۱۴۰
۱۴۵.....	۱۴۵
فصل هفتم: قیمت صالح شدن نزد خوبان الهی.....	۱۴۵
مقدمه.....	۱۴۵
۱۴۷.....	۱۴۷
۱۵۱.....	۱۵۱
۱۵۳.....	۱۵۳
۱۵۶.....	۱۵۶
۱۵۸.....	۱۵۸
۱۶۰.....	۱۶۰
۱۶۷.....	۱۶۷
۱۶۸.....	۱۶۸
۱۸۲.....	۱۸۲
۱۹۹.....	۱۹۹
۲۰۵.....	۲۰۵
۲۱۳.....	۲۱۳
۲۱۴.....	۲۱۴
۲۱۸.....	۲۱۸
۲۲۱.....	۲۲۱
۲۲۲.....	۲۲۲
بخش چهارم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۲۲۹
مروجی بر علل و دغدغه‌های مربوط به شکل‌گیری تحقیق و جمع‌بندی نتایج آن.....	۲۳۱
پیشنهادهای تحقیق.....	۲۴۲

۸ درآمدی بر مدیریت صالحین

۲۴۲	۱. پیشنهاد اجرایی
۲۴۴	۲. پیشنهادهای تحقیقاتی
۲۴۶	نوآوری تحقیق
۲۵۱	منابع و مأخذ
۲۵۱	منابع فارسی
۲۵۷	منابع عربی
۲۵۹	منابع انگلیسی
۲۶۰	سایتهاي اينترنتي

فهرست تفصیلی

۵	فهرست اجمالی
۹	فهرست تفصیلی
۱۵	سخن ناشر
۱۷	مقدمه دکتر گودرزی
۱۹	پیشگفتار

بخش اول: چرا و چگونه آینده‌شناسی ۲۵.....

۲۷	فصل اول: چرا آینده‌شناسی؟
۲۷	مقدمه
۲۸	۱-۱. دلایل عام آینده‌شناسی
۳۴	۲-۱. دلایل خاص آینده‌شناسی
۳۷	۳-۱. دلیل اول: رفتار غربیان و مسلمانان در قبال آخرالزمان
۳۷	۳-۲-۱-الف. رفتار غربیان در قبال آخرالزمان
۳۹	۳-۲-۱-ب. وضعیت جبهه خودی در قبال آخرالزمان
۴۰	۳-۲-۱-ج. مقایسه تفکر، برنامه و اعمال جبهه‌ی خودی با جبهه غرب در قبال آخرالزمان
۴۲	۳-۲-۲. دلیل دوم: ما گریزی از ورود به آینده نداریم
۴۳	۳-۲-۳. دلیل سوم: آمادگی و پیشگیری از تلاطم‌های بسیار شدید آینده

۱۰ □ درآمدی بر مدیریت صالحین

۱-۲-۴. دلیل چهارم: جایگاه آخرالزمان شناسی در قرآن.....	۴۴
۱-۲-۵. دلیل پنجم: رفتار صالحین.....	۴۶
۱-۲-۶. دلیل ششم: امر به تقّه در ماجراهی آخرالزمان.....	۴۷
خلاصه فصل.....	۴۹
فصل دوم: چگونه آینده شناسی: چگونه و از کدام منظر به آینده بنگریم؟.....	۵۵
مقدمه.....	۵۵
۱-۲. منظر اول: به آخرالزمان باید از منظر آخرالزمان نگریست.....	۵۷
۲-۲. منظر دوم: آخرالزمان را باید با توجه به معلومات آخرالزمانی نگریست.....	۵۸
۳-۲. منظر سوم: به آخرالزمان باید با توجه به جغرافیای عالم نگریست.....	۵۹
۴-۲. منظر چهارم: به آخرالزمان باید با توجه به برنامه ملک نگریست.....	۵۹
۵-۲. منظر پنجم: به آخرالزمان باید با توجه به اینکه "امام(ع) چه می خواهد" نگریست.....	۶۱
۶-۲. منظر ششم: توجه به نقش مفاهیم، اشیاء و افراد خاص در آخرالزمان.....	۶۱
خلاصه فصل.....	۶۲
بخش دوم: ارائه تصویری قرآنی از آینده.....	۶۷
فصل سوم: بهشت ظهور و مختصات آن در آیات و روایات.....	۶۹
مقدمه.....	۷۹
۱-۳. جستجو در آیات قرآن برای پی بردن به فضای بعد از ظهور.....	۷۰
۱-۱. الرحمن، آیات ۶۲ و ۶۴.....	۷۴
۲-۲. سایر آیات و روایات.....	۷۸
۱-۲-۳. آل عمران، ۱۴۲.....	۷۸
۲-۲-۳. هود، ۱۰۸-۱۰۵.....	۷۹
نتیجه‌گیری.....	۸۱
فصل چهارم: چرا بهشت ظهور؟.....	۸۹
مقدمه.....	۸۹
۱-۴. دلیل اول.....	۹۱
۲-۴. دلیل دوم.....	۹۰
نتیجه‌گیری.....	۹۷

فهرست تفصیلی ۱۱ □

فصل پنجم: برخی ویژگی‌های بهشت ظهور در روایات.....	۱۰۱
مقدمه.....	۱۰۱
۱. مختصات بهشت ظهور در روایات.....	۱-۵
۱۰۲.....	۱۰۲
۱-۱. برپایی قسط و عدل حقیقی و فراگیر.....	۱-۵
۱۰۳.....	۱۰۳
۲-۱. نزول ارزاق و برکات از آسمان و زمین.....	۱-۵
۱۰۴.....	۱۰۴
۳-۱. رضایت اهل آسمان و زمین.....	۱-۵
۱۰۴.....	۱۰۴
۴-۱. ظهارت زمین از دشمنان.....	۱-۵
۱۰۶.....	۱۰۶
۵-۱. ارث زمین به اولیاء.....	۱-۵
۱۰۶.....	۱۰۶
۶-۱. احیاء بندگان و شهرها.....	۱-۵
۱۰۷.....	۱۰۷
۷-۱. نزول انواع نعمات که نظیر آن نبوده است.....	۱-۵
۱۰۷.....	۱۰۷
۸-۱. نزول باران از آسمان.....	۱-۵
۱۰۷.....	۱۰۷
۹-۱. کامل کردن عقول.....	۱-۵
۱۰۷.....	۱۰۷
۱۰-۱. عطای توان ۴۰ مرد به یک شیعه.....	۱-۵
۱۰۸.....	۱۰۸
۱۱-۱. کامل کردن ایمانها.....	۱-۵
۱۰۸.....	۱۰۸
۱۲-۱. کامل کردن علوم.....	۱-۵
۱۰۸.....	۱۰۸
۱۳-۱. وسعت دیداری و شنیداری مؤمنین و شیعیان.....	۱-۵
۱۰۹.....	۱۰۹
۱۴-۱. همنشینی مؤمنین با ملانک.....	۱-۵
۱۱۰.....	۱۱۰
۱۵-۱. علیا کردن کلمه الله.....	۱-۵
۱۱۰.....	۱۱۰
۱۶-۱. عمران، آبادانی و سرسبیزی.....	۱-۵
۱۱۱.....	۱۱۱
نتیجه‌گیری.....	

بخش سوم: ارائه تصویری قرآنی از مدیران آئینده ۱۱۵.....

فصل ششم: کنکاشی در مفهوم عمل صالح و صالحیت.....	۱۱۷
مقدمه.....	۱۱۷
۱. کاوش در آیات و احادیث برای بی بردن به مفهوم صالحیت.....	۶
۱۱۸.....	۱۱۸
۲-۱. برخی نتایج و تبعات تعریف مصرح از مفهوم صالحین.....	۶
۱۳۰.....	۱۳۰
۲-۲. اهمیت ایمان و عمل صالح.....	۶
۱۳۱.....	۱۳۱
۳-۲. منطق صالحیت.....	۶
۱۳۴.....	۱۳۴

۱۳۵.....	۳-۶. عمل صالح در کلام سایر علماء و اندیشمندان.....
۱۳۵.....	۱-۳-۶. آیت الله ابراهیم امینی.....
۱۳۶.....	۲-۳-۶. آیت الله جعفر سبحانی.....
۱۳۷.....	۳-۳-۶. آیت الله محمد فاضل لکرانی.....
۱۳۸.....	۴-۳-۶. آیت الله جوادی آملی.....
۱۳۹.....	۵-۳-۶. آیت الله مکارم شیرازی و همکاران.....
۱۴۰.....	۶-۳-۶. جمعی از نویسنده‌گان.....
۱۴۰.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۴۵.....	فصل هفتم: قیمت صالح شدن نزد خوبان الهی.....
۱۴۵.....	مقدمه.....
۱۴۷.....	۱-۷. نوح(ع) و صالح بودن.....
۱۵۱.....	۲-۷. ابراهیم(ع) و صالح بودن.....
۱۵۳.....	۳-۷. لوط(ع) و صالح بودن.....
۱۵۶.....	۴-۷. یوسف(ع) و صالح شدن.....
۱۵۸.....	۵-۷. سلیمان(ع) و صالح شدن.....
۱۶۰.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۶۷.....	فصل هشتم: ویژگی‌های صالحین در قرآن.....
۱۶۷.....	مقدمه.....
۱۶۸.....	۱-۸. شرایط الحاق به صالحین.....
۱۶۹.....	۱-۱-۸. شرط اول: ایمان و عمل صالح.....
۱۷۰.....	۱-۱-۸-الف. ضرورت پرداختن به مقوله ظہور و نور پا بودن این موضوع در جنبه حق.....
۱۷۲.....	۱-۱-۸-ب. بایسته‌های ایمانی برای تحقق عمل صالح معطوف به آینده.....
۱۷۲.....	(۱) چه خواهد شد؟ یا شناخت چیستی آینده.....
۱۷۳.....	(۲) چرا چنین می‌شود؟ یا شناخت چرا بی آینده.....
۱۷۳.....	(۳) چه باید کرد؟ یا شناخت برنامه‌های عملیاتی و راهکارهای عملی برای آینده.....

فهرست تفصیلی ۱۳ □

۴) اطمینان از گزینش صحیح‌ترین و بهترین معلومات و کارآمدی آن (ارزیابی مستمر موضوعات قبل با معیارهای قرآنی و روایی)	۱۷۵.....۱-۸
۲-۱-۸. شرط دوم: مسلم‌گونه وفات یافتن.....۱۷۶.....۱-۸	
۳-۱-۸. شرط سوم: حکم داشتن.....۱۷۹.....۱-۸	
۱-۸. ارزش‌های صالحین.....۱۸۲.....۲-۸	
۱-۲-۸. سوره آل عمران آیات ۱۱۴ و ۱۱۳.....۱۸۳.....۲-۸	
۲-۲-۸. سوره انبیاء آیه ۹۰ با توجه به آیه ۸۵ سوره انعام.....۱۸۴.....۲-۸	
۳-۲-۸. سوره منافقون آیه ۱۰ و سوره توبه آیه ۷۵.....۱۸۵.....۲-۸	
۴-۲-۸. سوره قصص آیه ۲۷.....۱۸۶.....۲-۸	
۵-۲-۸. واجد بودن صفات محسینین.....۱۸۷.....۲-۸	
۵-۲-۸-یک و دو. تقوا و صبر.....۱۸۸.....۲-۸	
۵-۲-۸-سه. مودت اهل بیت(ع).....۱۹۰.....۲-۸	
۵-۲-۸-چهار، پنج و شش. اتفاق در همه حال(گشایش و تنگ‌دستی)، کظم غیظ و گاشت از مردم.....۱۹۱.....۲-۸	
۵-۲-۸-هفت. استقامت در راه خدا.....۱۹۲.....۲-۸	
۵-۲-۸-هشت. جهاد در راه خدا و جهاد با نفس.....۱۹۳.....۲-۸	
۵-۲-۸-نه و ده. اجتناب از فساد در زمین بعد از اصلاح آن و خواندن خدا هم از روی خوف و هم از روی طمع.....۱۹۴.....۲-۸	
۵-۲-۸-یازده، دوازده و سیزده: اقامه (برپاداشتن) نماز، ایتاء زکات و یقین به آخرت.....۱۹۵.....۲-۸	
۶-۲-۸. جمع‌بندی ارزش‌های صالحین.....۱۹۷.....۲-۸	
۳-۸. منطق، تفکر و نشانه‌های صالحین.....۱۹۹.....۲-۸	
۱-۳-۸. منطق و تفکر صالحین.....۲۰۰.....۲-۸	
۱-۳-۸-الف. ساختن و آباد کردن آخرت (با تمام مصاديق آن؛ از جمله ظهور).....۲۰۰.....۲-۸	
۱-۳-۸-ب. عدم اکتفا به وضع موجود.....۲۰۱.....۲-۸	
۱-۳-۸-ج. ما برای امام(ع) نه امام برای ما! (خدمت عاشقانه و بدون موقع).....۲۰۱.....۲-۸	
۲-۳-۸. نشانه‌های صالح.....۲۰۴.....۲-۸	

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری؛ ویژگی‌های صالحین؛ بهسوی الگوی قرآنی ۲۰۵	
فصل نهم: صالحین در آخرالزمان ۲۱۳	
۲۱۳.....	مقدمه
۲۱۴.....	۱-۹. تصویری ابتدایی از آخرالزمان در پیش رو
۲۱۸.....	۲-۹. اصلاح فضای آخرالزمان در پیش رو؛ چگونه؟
۲۲۱.....	۳-۹. «سرعت» و «سبقت»، دو عنصر اصلی مدیریت صالحین
۲۲۲.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۲۹.....	بخش چهارم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۳۱.....	مروری بر علل و دغدغه‌های مربوط به‌شكل‌گیری تحقیق و جمع‌بندی نتایج آن
۲۴۲.....	پیشنهادهای تحقیق
۲۴۲.....	۱. پیشنهاد اجرایی
۲۴۲.....	تشکیل یک مرکز آینده‌نگری شیعی در سطح کشور با هدف رصد «آخرالزمان در پیش رو»
۲۴۴.....	۲. پیشنهادهای تحقیقاتی
۲۴۶.....	نوآوری تحقیق
۲۵۱.....	منابع و مأخذ
۲۵۱.....	منابع فارسی
۲۵۷.....	منابع عربی
۲۵۹.....	منابع انگلیسی
۲۶۰.....	سایتهای اینترنتی

سخن ناشر

تربیت اسلامی، مرجعیت علمی

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق علیه السلام ... مرجع تحقیقات مراکز علمی و دانشگاه‌های دنیا بشود» مقام معظم رهبری^۱

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات موردن توجه قرار گرفته است، تربیت نیروی انسانی ای معهده، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل است تا این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در عرصه نظر و عمل به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد زیرا که علم بدون تزریکه پیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می‌سازد. از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق(ع) مورخ

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که «ربع قرن» تجربه شده و هم اکنون ثمرات نیکوی این شجره طبیه در فضای ملی و بین المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده مخصوصاً نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران این نهاد است که امید می‌رود در طییعه دور جدید فعالیتش بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالیٰ، اهتمام ورزد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کوتني با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی انداز در این راه گام نهادند، درک کاستی‌ها و اصلاح آنها زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق را نیز فراهم خواهد کرد.

در این راستا، اثر حاضر از مجموعه مطالعاتی «مدیریت اسلامی» تقدیم جامعه علمی کشور می‌شود. لازم به ذکر است که سیاست «موضوع محور نمودن» پژوهش‌های دانشگاه طی سه سال گذشته آثار و نتایج مبارکی در بی داشته که از آن جمله می‌توان به غنای موضوعی پژوهش‌های دانشگاه اشاره داشت. در قالب این سیاست، موضوعات با اولویت نخست شناسایی و از منظرهای مختلف علمی به بحث گذارده می‌شوند که «مدیریت اسلامی» به دلیل کمبود متون تخصصی، نیاز فراینده جامعه علمی و بویژه عملیاتی کشور، از جمله آنها می‌باشد.

ناشر بسیار خرسند است که اثری که از این مجموعه را در دستور نشر دارد و امیدوار است که بسته مطالعاتی ارایه شده که از حیث تعداد و محتوا در سطح کشور بی نظیر است، به همت سایر پژوهشگران تقویت شده و رشد مطالعات مدیریت اسلامی را در آینده نزدیک شاهد باشیم.

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه دکتر گودرزی

انسان در طول تاریخ حیات خویش، همواره با امید زنده بوده است. معنای امید نیز گره در نگرش فرد نسبت به آینده دارد. هر چه آینده از دید فرد روشن و شفاف باشد، میل به امید در او افزون‌تر می‌گردد و اگر نگاهش به آینده تیره و تار باشد نیز دچار یأس و نومیدی خواهد شد. با توجه به این نکته، سؤال آن است که چه چیز باعث ایجاد امید در فرد خواهد شد؟ آیا آینده روشن در پرتوی نگاه بشری تحقق خواهد یافت یا نیازمند نوعی نگاه و نگرش خاصی خواهد بود؟ پاسخ به این سؤال به ظاهر ساده، بسیار مشکل است. انسان بر مبنای فطرت الهی و سرآفرینش، مختار آفریده شده؛ ضمن اینکه اختیار او در دامنه اراده الهی معنا دارد و به عبارت معصوم نه آزاد است و نه مجبور، بلکه میان این دو حد است. چنین انسانی توانایی آینده‌نگری را خواهد داشت و از این رو است که مفاهیمی چون آینده‌پژوهی، آینده‌نگاری و آینده‌بینی در جهان همواره وجود داشته است. اما اگر انسان صرفاً با تکیه بر دانش خود اقدام به آینده‌نگری کند و جهان را صرفاً همراه اراده خود فرض کند راه به بی‌راهه برده است. زیرا در آینده جهان انسان یکی از عوامل است و اراده الهی، سنت و فلسفه آفرینش و

نقشه مقصد آن نیز بی شک تأثیر گذارند. انسان بدون تجهیز به دین و آموزه‌های دینی، تکیه بر منابع ارزشمند الهی و همچنین بهره‌مندی از پیامبران الهی، ائمه اطهار و اولیای حق، توان آینده‌نگری روش نداشته؛ لذا امیدش به آینده یا کمرنگ خواهد بود یا رنگ واقعی نداشته و پنداری مصنوعی و شکننده است. آینده‌نگری الهی بحشی است که شاید از نظر اجرا قدمتی طولانی دارد اما در مباحث علمی، جدید بوده و امیدواریم با کار ارزشمندی که آقای ذوالفقارزاده با عنوان حرکتی به سوی الگوی قرآنی در طراحی سیما و افقی از مدیران جامعه موعود آخرالزمان انجام داده و به پایان رسانید، جایگاه خود را پیدا نماید.

حسن کار انجام شده آن است که قرآن محوری در مطالعات اسلامی به ویژه حوزه مدیریت اسلامی را به عنوان یک اصل کلیدی ملة نظر داشته و با استفاده از دانش بشری در حوزه مدیریت با نگاهی اسلامی و قرآنی، به طراحی مدلی جدید و سیمایی نو روآورده است. امید دارم این حرکت در درگاه الهی مقبول و توسط ایشان و سایرین ادامه یابد.

والسلام عليکم
غلامرضا گودرزی

پیشگفتار

«مسئولین ما باید بدانند که انقلاب ما محدود به ایران نیست.

انقلاب مردم ایران نقطه شروع انقلاب بزرگ جهان به پرچمداری حضرت حجت- ارواحناف‌اوه- است که خداوند بر همه مسلمانان جهان منت نہد. و ظهور و فرجش را در عصر حاضر قرار دهد. مسائل اقتصادی و مادی اگر احظیه‌ای مسئولین را از وظیفه‌ای که بر عهده دارند منصرف کنند، خطری بزرگ و خیانتی سهمگین را به دنبال دارد. باید دولت جمهوری اسلامی تمامی سعی و توان خود را در اداره هرچه بهتر مردم بنماید، ولی این بدان معنا نیست که آنها را از اهداف عظیم انقلاب که ایجاد حکومت جهانی اسلام است، منصرف کنند.»

امام خمینی(ره)، پیام به مهاجرین جنگ تحملی، ۱۳۶۷/۱/۲

حمد و سپاس خدای مهریان را که ما را در این عصر و زمانه به دنیا آورد. حمد و سپاس خدای رئوف را که ما را در زمانی مهدی(عج) و بر دین مهدی(عج) که همان دین جدش رسول الله(ص) است، قرار داد و ما را بر سر سفره‌ی معارف ناب تشیع نشاند. معارفی که در آن، گذشته و حال و آینده، نظامدار بوده و نظامی واحد داشته و همگی در قرآن او تبیین شده است. خدا را شکر می‌گوییم که اسلام و تسلیم بودن در برابر این نظام و برنامه‌ی آن و شوق تبعیت از رسول او و اولو الامریش را در وجود ما قرار داد

تا بر این اساس، اصرارمان بر آن باشد که چارچوب فکری مان را برای فهم این نظام و تعقل در برنامه‌ی آن، تنها از ایشان بگیریم و از ذهنیت‌های خودساخته خویش و دیگران بهراسیم و به او پناه ببریم. خدا را سپاسگزاریم که اشتیاق به دانستن برنامه‌اش برای آینده را در نهادمان گذارد تا در دری دقیق آن و دیدن زیبایی‌ها و ویژگی‌هایش کوشان باشیم و امید که ما را از لشگریان و عاملان بربایی برنامه‌اش برای آینده قرار دهد.

«آینده» را جاذبه‌ای است که همگان را شیفته تفکر پیرامون آن می‌کند. انسان، به آگاهی از سرنوشت جهان، سمت و سوی حرکت تاریخ بشری، برنامه‌ها و صحنه‌های پیش روی جامعه بشری در آینده، نحوه زندگی در آینده دور یا نزدیک، تحقق یا عدم تحقق و عده‌های ادیان و مکاتب پیرامون آینده و... تمایل نشان می‌دهد.

از دیگر سو، امروزه شناخت صحیح ماجراها و حوادث آینده و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها بر اساس آن، از مهم‌ترین نیازهای جوامع است. به همین دلیل، آنچه در دنیا شاهد آن هستیم از وجود یکسری مراکز «آینده‌پژوهی» و کانون‌های تفکر^۱ حکایت دارد که به عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز استراتژیک دنیا، مبنای تفکر و عمل نظام جبهه غرب را شکل می‌دهند. برخی از این مراکز آینده‌پژوهی، در برنامه سالیانه خود، به ارائه برنامه ۲۰۰ سال آینده می‌پردازنند و این‌گونه مسیر آتیه نظام جهانی را به زعم خویش ساماندهی می‌کنند.

جامعه اسلامی نیز از قاعده و نیاز فوق مستثنی نیست، که البته باید گفت به لحاظ مدعای اسلام در پیشتازی نسبت به سایر ادیان در آخر الزمان^{۱۱}، متولی اصلی در ارائه آینده‌پژوهی صحیح و عمل حقیقی در

قبال آینده، دین اسلام و خاصه، مذهب تشیع است. شیعه را در این راستا، متابعی بسیار غنی و قیمتی است که گویی تنها از وجود آنها در گنجینه‌ای مخفی اطلاع داشته و بر آن می‌بالد! و برخلاف جبهه باطل که در قبال آینده، راهبردی تهاجمی و پیشرو را در پی گرفته است، جبهه حق، نسبت به آینده بی‌توجه و یا کم‌توجه بوده؛ عزم باید و شاید را جهت پی‌بردن به فضای در پیش روی آینده، برنامه‌ها (چه خواهد شد؟) و بایسته‌های آن (چه باید کرد؟)؛ از خود نشان نمی‌دهد. لذا بر تمامی پژوهشگران جبهه حق فرض است که با استعانت از حق تعالی و رجوع به هادیان الهی، در این میدان وارد گشته و این بخش از جبهه حق را رونق و ارتقاء دهند. اما با کمال تأسف باید اذعان کرد که ما مسلمانان، به عنوان واجدان عظیم‌ترین گنج‌های «آینده‌پژوهی»، از این موضوع عمدتاً غافلیم و یا آنکه در صورت توجه، از غیر چارچوب قرآنی و روایی به تبیین آینده می‌پردازیم.

این امر و جبران چنین نقیصه‌ای، از دغدغه‌های اصلی نگارنده، جهت تدوین تحقیق حاضر در حوزه مدیریت و آینده‌پژوهی به شمار می‌رود. دغدغه‌ای که بر اساس «تفکر مهدویت»، به عنوان آینده‌ای که آیات قرآن و نظام ارزشی اسلام از آن یاد نموده و بسیار بر آن تأکید دارد؛ شکل گرفته است. بر این اساس، کانون توجه این نوشتار، به آینده مورد نظر الهی در «آخرالزمان» و «ظهور» و «مدیریت در این فضا» معطوف می‌گردد و به طور خاص بر ویژگی‌های مدیران چنین فضایی در آینده مرکز است.

کتاب حاضر بر اساس همین مسائل، در چهار بخش تنظیم شده است. بخش نخست نگاهی دارد به شناخت چرایی و چگونگی آینده‌شناسی و نیمنگاهی به چیستی آن. در بخش دوم، با عنایت به مباحث مطرح شده در بخش نخست (مبني بر ضرورت و چگونگی آینده‌شناسی) به ارائه تصویری

قرآنی از آینده اختصاص دارد که عبارت پرمعنی و جدید «بهشت ظهور»، حاصل نتایج این بخش است. اما محور اصلی کتاب را می‌توان بخش سوم آن دانست که در آن به بررسی و معرفی صفات و ویژگی‌های مدیران آینده جامعه بشری پرداخته شده است. در این بخش، با استدلال‌های گوناگون و با کنکاش در آیات و احادیث و تعقل در این چارچوب، «صالحیت» به عنوان یک صفت جامع معرفی گشته و از «صالحان» به عنوان مدیران آینده جامعه بشری یاد شده است. بنای این بخش از تحقیق، جمع‌آوری و احصاء ویژگی‌ها و منطق و تفکر آنان است. در انتهای این بخش هم تلاش شده است تا با ترسیم اجمالی فضای آخرالزمان در پیش رو، ضرورت حضور صالحین در آخرالزمان و جایگاه «مدیریت صالحان» و «عمل صالح» ایشان روشن گردد. در بخش پایانی کتاب نیز، نتایج، پیشنهادها و نوآوری تحقیق لحاظ شده‌اند.

ناگفته نماند که بخش‌های عمده‌ای از کتاب حاضر برگرفته از کار تحقیقاتی است که به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده در دانشگاه امام صادق(ع)^{۱۲۱} صورت گرفته است. هر چند که وی آن را نقطه شروعی بیش نمی‌داند و عنوان «آغازنامه» را برای آن پرمعنی‌تر می‌یابد!

در پایان لازم می‌داند از زحمات تمام عزیزانی که مرا در این راه یاری کرده‌اند؛ بویژه خانواده‌ام، پدر و مادر بزرگوار و برادرانم و همچنین دوستان بسیار صمیمی‌ام که مجال برای ذکر نام شریف‌شان نیست؛ تشکر و قدردانی نمایم. همچنین بر خود لازم می‌دانم که از تلاش‌های جناب آقای دکتر غلامرضا گودرزی و بزرگواری آیت‌الله باقری‌کنی که زحمت راهنمایی و مشاوره «آغازنامه» حقیر را بر عهده داشتند، و نیز از جناب آقای دکتر افتخاری و همکارانشان در معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق(ع)، بویژه

آقای روشنی کمال تشکر و سپاس را ابراز دارم. بی‌شک، چنین کاری خالی از عیب و نقص نخواهد بود، به همین دلیل، پیشاپیش از تمام بزرگوارانی که مرا در جریان این نقص‌ها خواهند گذاشت و موجب تقویت و اصلاح کار می‌شوند؛ تشکر می‌نمایم.*

﴿يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَ أَهْنَنَا الضرُّ وَ جَنَّا بِبَضَاعَةَ مُرْجَاهٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَ تَصَدَّقْ
عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْرِي الْمُتَصَدِّقِينَ﴾^{۱۳}

کمتر از ران ملخی به پیش‌گاه برتر از سلیمانی

محمد‌مهدی ذوق‌فارزاده

زمستان ۱۳۸۸

*. Zolfsaghar@ut.ac.ir

یادداشت‌ها

۱. الف) [توبه، ۲۳ و صف، ۹]- «**هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظَهِّرَ عَلَى الْدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهُ الْمُشْرِكُونَ»؛ او کسی است که رسولش را با هدایت و آیین حق فرستاد، تا آن را بر همه آیین‌ها غالب گرداند، هر چند مشرکان کراحت داشته باشند!**
- ب) [فتح، ۲۸]- «**هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظَهِّرَ عَلَى الْدِّينِ كُلِّهِ وَ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا**»؛ او کسی است که رسولش را با هدایت و دین حق فرستاده تا آن را بر همه ادیان پیروز کند؛ و کافی است که خدا گواه این موضوع باشد!
۲. ذوالفقارزاده، محمدمهری (۱۳۸۵) تصویرپردازی از مدیران آینده: به سوی الگوی قرآنی. تهران: دانشگاه امام صادق(ع) به راهنمایی دکتر غلامرضا گودرزی و مشاوره آیت‌الله محمدباقر باقری کنی.
۳. [یوسف] ۸۸- «ای عزیز! به ما و خانواده ما آسیب رسیده است و سرمایه‌ای ناچیز آورده‌ایم. بنابراین پیمانه ما را تمام بده و بر ما تصدق کن که خدا صدقه‌دهنده‌گان را پاداش می‌دهد».

بخش اول:

چرا و چگونه آینده‌شناسی

- ✓ فصل اول: چرا آینده‌شناسی؟
- ✓ فصل دوم: چگونه آینده‌شناسی: چگونه و از کدام منظر به آینده بنگریم؟

چرا آینده‌شناسی؟

مقدمه

در خلال این کتاب قصد داریم به موضوع آینده پردازیم. اما این سؤال مطرح می‌شود که چرا باید آینده را بدانیم و چرا به آن پردازیم. چه ضرورتی در پرداختن به آینده مطرح است. به نظر می‌رسد پرداختن به چرایی آینده‌شناسی گامی مهم در ابتدای حرکت به سمت شناخت آینده به شمار می‌رود. گامی که در صورت ادای شایسته آن، انگیزه لازم را در ادامه این مسیر به همراه خواهد داشت. آینده‌پژوهان، برای مطالعات آینده‌پژوهی تعاریف، دلایل، اهداف و تأثیراتی را قائلند، که در ذیل به طرح آنها پرداخته و سپس تعاریف و دلایل خویش را برای پرداختن به آینده مطرح می‌نماییم. در واقع، در مباحث این فصل، ضمن توضیح «چرایی مطالعات آینده» در دیدگاه آینده‌پژوهان و نویسنده‌گان مختلف، به نوعی به تعریف و «چیستی» این قبیل مطالعات از دیدگاه ایشان نیز، اشاره می‌شود. چرا که عمدتاً آینده‌پژوهان زمانی که در مقام تبیین ضرورت و چرایی شناخت آینده برمی‌آینند، ناگزیر به توضیح چیستی آن نیز پرداخته‌اند.

در فصل حاضر، برای شناخت آینده دو دسته دلیل اقامه می‌شود. دسته نخست، ناظر بر دلایل عام آینده‌شناسی است که فارغ از هرگونه نظام ارزشی صورت‌بندی شده است و دسته بعد، ناظر بر دلایل خاص آینده‌شناسی است که با توجه به یک نظام ارزشی خاص تنظیم می‌گردد.

۱-۱. دلایل عام آینده‌شناسی

ادوارد کورنیش^۱ به عنوان یکی از آینده‌پژوهان بنام، معتقد است که آینده‌پژوهان، آینده‌های ممکن و مطلوب را پیش‌بینی می‌کنند تا آمادگی افراد برای آن بیشتر شده و از این طریق آینده بهتری تحقق یابد. لذا از دید وی، هدف آینده‌پژوهی بهبودبخشیدن به آینده است (Cornish, 2004:1-8). توجه شود که در این گزاره، تعریف آینده‌پژوهی از نگاه کورنیش نیز مطرح شده است.

پیتر شوارتز^۲ ساریونویسی بر اساس آینده را یکی از ابزارهای مفید آینده‌نگری می‌داند که از طریق آن، ضمن ارج نهادن به غیر قابل پیش‌بینی بودن برخی پدیده‌ها، به مدیران در جهت کنار نهادن بسیاری آنها در خصوص برخی آینده‌های ممکن کمک شایانی می‌نماید (Schwartz, 1991: 145). جیمز اوگیلوی^۳ نیز بر این باور است که کار اصلی آینده‌پژوهان تدوین و ارائه سناریوهای محتمل و تعیین مهمترین عدم اطمینان‌های مؤثر بر نتایج و پیامدهای تصمیمات امروز ما در آینده است که این، خود کمک بزرگی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان می‌باشد (اوگیلوی در: اسلامی و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۷). در واقع، یکی از تأثیرات و کارکردهای بسیار مهم آینده‌پژوهی را می‌توان در خط‌مشی گذاری عمومی^۴ جستجو نمود. هارولد

1. Edward Cornish

2. Peter Schwartz

3. James Ogilvy

4. Public policy making

لاسول^۱ (۱۹۷۸-۱۹۰۲) نخستین اندیشمند علوم اجتماعی است که در دهه ۱۹۵۰ علاوه بر ابداع «علوم خطمشی»^۲، میان این علوم و «مطالعات آینده»^۳ به صورت رسمی و آکادمیک، پیوندی عمیق و منحصر به فرد بوجود آورد (Bell, 1993: 806-813). امروزه میان آینده‌شناسی و تصمیمات عمومی یک رابطه ناگفستنی وجود دارد. به طوری که آینده‌پژوهی را می‌توان ابزاری بسیار مناسب برای سیاست‌گذاری عمومی تلقی کرد (Pourezzat and et al., 2008: 888). در این راستا، آینده‌پژوهی دست کم، سه هدف ذیل را برای سیاست‌گذاری تأمین می‌کند:

۱. باعث آشنا ساختن جامعه با چالش‌های آتی گشته؛ سؤالات جدیدی را در دستور کار سیاست‌مداران و تصمیم‌گیرندگان کشور طرح می‌سازد.

۲. آینده‌پژوهی ابزار مناسبی را برای هم‌اندیشی و رایزنی میان گروه‌های ذی‌نفع جامعه به منظور تحقق اصلاحات اجتماعی در اختیار می‌نهد.

۳. آینده‌پژوهی به خصوص در زمینه علم و فناوری، موجب تعیین اولویت‌های راهبردی یک کشور می‌گردد (Paillard, 2006: 70). علاوه بر این باید توجه داشت که سیاست‌گذاری عمومی به شدت تحت تأثیر فلسفه و مبانی آینده‌نگری است. از آنجا که نگرش انسان به آینده جهان، آگاهانه و یا ناآگاهانه منجر به تأثیرگذاری بر تصمیمات کنونی است، لذا طراحی مدل تصمیم‌گیری راهبردی به خصوص در سطح ملی باید مبتنی بر اصول آینده‌نگری مشخص و صحیح باشد: چرا که در غیر این صورت منجر به اخذ تصمیمات راهبردی بر مبنای تحلیل‌ها و تمایلات دیگر

1. Harold Lasswell
2. "Policy Sciences"
3. "Future Studies"

آینده‌سازان و بازی در زمین ایشان طبق قواعد بازی آنها خواهد شد (کودرزی، ۱۳۸۳: ۷۸-۳۵). یکی دیگر از صاحب‌نظران هدف اصلی پژوهش و مطالعات آینده را ارزیابی و هدایت مطمئن تغییرات از طرق زیر می‌داند:

- مدیریت بحران‌ها، حل اختلافات، پیشگیری از مشکلات و رفع و حل آنها؛
- انطباق با تغییرات منظم؛
- آمادگی برای آینده‌های پیش‌بینی نشده.

به عبارت دیگر هدف آینده‌پژوهی صرفاً یافتن میدانی برای نوآوری و تغییر روال گذشته نیست بلکه غایت اصلی آن، شناخت آینده‌های ممکن و حتمی و انتخاب میان آنها برای تعیین تکلیف اقدام‌های امروز در کنار حفظ و گسترش بهروزی و ظرفیت‌های ادامه حیات بروی کره زمین می‌باشد (عسگری، ۱۳۸۳: ۸۳). آینده‌پژوه دیگری، هدف اصلی آینده‌پژوهی را، تعیین اهداف مطلوب و روش دستیابی به آن‌ها در میان‌مدت یا بلندمدت با توجه به شرایط جاری تعریف کرده است (المانجرا، ۱۳۸۴: ۵).

محققی دیگر، ماهیت اهداف آینده‌پژوهان را در هر رویکردی، ماهیت تقریباً مشترکی دانسته، اما میزان اهمیت (و اولویت) آنها را در هر رویکرد و نیز با توجه به منظر آینده‌پژوه؛ متفاوت می‌داند. وی این اهداف را - که البته خود می‌تواند از جمله دلایل پرداختن به آینده نیز بهشمار رود - در یک دید کلی گرایانه در موارد زیر احصاء می‌کند: «آمادگی برای رویارویی با آینده» (که در مکاتب فلسفی «امانیستی» و علمی- تجربی، اهمیت بیشتری دارد)، «بهره‌برداری بهینه از آینده» (که به دنبال هدف قبل، سعی در ارتقاء توانایی‌های فردی- اجتماعی انسان به منظور پیشی‌گرفتن از تحولات آینده را دارد)، «بهسازی آینده» (که از عمومیت کمتری نسبت به دو هدف قبل در

سبک‌های آینده‌نگر از برخوردار است)، و «اهداف جانبی» (که خود می‌توانند برونداد آینده‌نگری نیز به شمار روند، نظیر؛ کسب نگرشی از آینده به منظور به دست آوردن رشد و نشاط و امید؛ آینده‌نگری به منظور برنامه‌ریزی صحیح در استفاده از منابع طبیعی (اللهی)؛ آینده‌نگری (یا شناسی) به منظور تفکر در حقایق هستی برای در امان ماندن از تباہی‌های آینده دنیای مادی و... (کمیجانی، ۱۳۸۶: ۲۲)

در این راستا، وندل بل^۱ به عنوان یکی از معتبرترین نویسنده‌گان حوزه آینده‌پژوهی نیز معتقد است که هدف عمده‌ی آینده‌پژوهان، حفظ و گسترش بهروزی و رفاه بشریت و ظرفیت‌های ادامه‌ی حیات بر روی کره زمین است. آینده‌پژوهان این هدف را مشخصاً با کاوش‌های منظمی که به منظور کشف انتخابهای مختلف برای آینده صورت می‌گیرد، دنبال می‌کنند. آنان به تفکر معطوف به آینده^۲ می‌پردازند و می‌کوشند تا تصویرهای بدیل تازه‌ای از آینده بیافرینند (اکتشاف دور اندیشه‌انه^۳ ممکنات، بررسی منظم محتملات، و ارزیابی اخلاقی مرجحات - تافلر، ۱۹۷۸). «امکان پذیر»، «محتمل» و «بهتر»؛ اینها چیزهایی است که آینده‌پژوهان در صدد شناسایی آنها هستند؛ آنچه می‌تواند باشد آینده‌های ممکن^۴، آنچه احتمالش می‌رود آینده‌های محتمل^۵، و آنچه باید باشد آینده‌های مرجح^۶؛ علاوه بر این، تعهد و التزام بارز آینده‌پژوهان نسبت به آینده، آنها را وامی دارد تا به دفاع از آزادی و سعادت نسلهای آینده یعنی انسانهایی که هنوز به دنیا نیامده‌اند و در زمان حال هیچ صدایی از آنها شنیده نمی‌شود.

-
1. Wendell Bell
 2. Prospective Thinking
 3. Visionary Explorations
 4. Possible Futures
 5. Probably Futures
 6. Preferable Futures

آینده‌پژوهان برای انجام وظایف خود، همچنین در صدد شناخت عوامل تغییر و دگرگونی هستند؛ یعنی می‌خواهند فرآیندهای پویایی را که از یک سو علت اصلی پیشرفت‌های فناورانه بوده و از سوی دیگر نظم‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را دگرگون می‌کنند، شناسایی نمایند. نیز می‌کوشند تا تحولات غیرمنتظره‌ای را که چاره‌ای جز تسلیم دربرابر آنها نیست، (زیرا در کنترل انسان نیستند) مشخص کنند. و سرانجام می‌کوشند تحولات قابل انتظاری را که در کنترل آدمی قرار می‌گیرند، نیز معلوم نمایند. علاوه بر این، تلاش می‌کنند پیامدهای پیش‌بینی نشده، ناخواسته و ناشناخته فعالیتهای اجتماعی را کشف نمایند.

بدین ترتیب، آینده‌پژوهان می‌کوشند تا اهداف و ارزشها را تعیین کرده، روندها را توصیف نموده، شرایط و اوضاع و احوال را روشن نموده و تصاویر مختلفی از آینده، به دست دهنده و سیاست‌های بدیل را ابداع، ارزیابی و گرینش نمایند. همچنین آنان تصاویری از آینده را که در ذهن اشار مختلف جامعه است، مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهند، و تصاویر شاخص اجتماعی (از آینده) و تأثیر آنها در طلوع و غروب تمدنها را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند.

از دیگر اهداف مطالعات آینده‌پژوهی، پرداختن به زمان حال است. اولاً، عملی که در زمان حال اتفاق می‌افتد، همان چیزی است که به آینده شکل می‌دهد. بدین ترتیب، اوضاع فعلی باستی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد؛ زیرا تفکر درباره آینده، عمدهاً پیرامون این موضوع دور می‌زند که تکلیفمان را در حال حاضر بدانیم. و به عبارت دیگر دریابیم که با توجه به اوضاع و احوال فعلی و امیدهای آینده، باید چه کنیم تا آینده مطلوب و دلخواه را به وجود آوریم. ثانياً، تفکر راجع به آینده، نقش "شناخت موقعیت" را ایفا می‌کند، یعنی به ما یاری می‌دهد تا موقعیت خود را در زمان

حال تشخیص داده و بدانیم آن در کجا قرار داریم. غالباً سرعت تغییرات باعث می‌شود که افراد نسبت به آنچه در شرف وقوع است و آنچه در گذشته نزدیک روی داده است، سردرگم شوند. اگر دورنمایی از جایی که بوده‌اند، جایی که می‌روند و جایی که قصد آنجا را دارند در ذهن افراد نباشد، زمان "حال" مفهوم خود را از دست می‌دهد و غیر قابل درک می‌شود. ثالثاً، نتایج آینده‌پژوهی به افراد این امکان را می‌دهد که خواسته فعلی خود را با خواسته آتی سنجیده و سبک سنگین نمایند. به عنوان مثال، ممکن است افراد در زمان حال خود را از بعضی چیزها محروم کنند و در عوض به انتظار تحقق آرزوهایی در آینده بنشینند که دست برقصان هیچ‌گاه هم محقق نشود. عکس این مطلب نیز ممکن است: افراد می‌توانند آینده را بی‌نصیب بگذارند و آنقدر از آینده وام بگیرند که آینده را (فراتر از ظرفیت‌های واقعی اش) به رهن بگذارند. اگر چنین کنند، در این صورت وقتی آینده فرا رسد، برایشان جهنمی بیش نخواهد بود! (بل، ۱۳۸۴: ۱۱-۱۴)

بنابراین تأکید آینده‌پژوهان بر این امر است که آینده‌ی دور باید بخش ناگستینی تصمیم‌گیری‌های امروز باشد. آینده‌پژوهان تأکید می‌کنند که هدف کلی از مطالعه آینده‌های محتمل، بهبود کیفیت تصمیم‌هایی است که اکنون اتخاذ می‌شوند. تصمیم‌های امروز، جهان فردا را شکل می‌دهند؛ با این حال، اغلب اوقات بدون توجه به تأثیری که تصمیم‌هایمان بر آینده‌ی بلندمدت دارند، تصمیم می‌گیریم. و تنها به نتایج کوتاه‌مدت و زودگذر تصمیم‌هایمان توجه می‌کنیم (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴). در واقع، عدم تمایل به آینده‌نگری و گرایش به نتایج زودرس و کوتاه‌نگری، یکی از مشکلات و تنگناهای عمدۀ در خط‌مشی‌گذاری است. به همین دلیل، به آینده‌های دور نظر دوختن و ابهامات و احتمالات مخاطره‌آمیز آنها را در پیش‌رو داشتن، با ذهنیات برخی از واضعان خط‌مشی مأمورس نیست. ایشان بیشتر تمایل دارند

تا به آینده‌های نزدیک و اراضی نیازهای روز و انتظارات و توقعات فعلی و جاری جامعه توجه نموده؛ پاسخگویی به آنها را هدف اصلی خود می‌پندارند. آنان آینده‌های دور را از محدوده کار خود دور نهاده؛ نسبت به آینده‌نگری بلندمدت به لحاظ پیچیدگی و دشواری آن، کمتر حساسیت به خرج می‌دهند (الوانی، ۱۳۸۴: ۱۳۷-۱۳۸). جالب آنکه، برخی تئوری‌پردازان «مدیریت دولتی»^۱ بر این باورند که مدیریت دولتی به طور سنتی درگیر رفع نیازهای مدیریتی وضع موجود جامعه و سیاست بوده است اما انتظار و تقاضای اصلی از تئوری‌پردازان اداری، کمک به طراحی شرایط اجتماعی آتی و توسعه آینده است. که این امر خطیر مستلزم نوعی شناخت‌شناسی^۲ است که از نقش ارزش‌ها در تبیین تئوری حمایت نموده؛ به آن ارج نهد (Bellone and Nigro, 1980: 53-54). در همین راستا در بخش بعد، به طرح دلایل خاص آینده‌شناسی خواهیم پرداخت که در یک نظام ارزشی مشخص ریشه دارد.

۲-۱. دلایل خاص آینده‌شناسی

در مطالب پیش‌گفته، دلایل و اهداف اصلی آینده‌پژوهی از دیدگاه آینده‌پژوهان مختلف بیان گردید. در واقع، این دلایل را می‌توان «دلایل عام» پرداختن به آینده در نظر گرفت که به نوعی حاکی از ضرورت پرداختن به آینده در هر نوع نظام ارزشی، و فارغ از هرگونه جهت‌گیری خاص آن نظام می‌باشد. اما برای آینده‌پژوهی می‌توان دلایلی خاص را نیز در نظر گرفت که با توجه به نظام ارزشی حاکم و یا جهت‌گیری‌های خاص آینده‌پژوه تنظیم می‌گردد. البته این موضوع که آینده‌پژوهی دارای مبانی فلسفی و هنجاری بوده؛ از نگاه ارزشی محقق نسبت به جهان هستی، انسان و جامعه

1. "Public Administration"
2. Epistemology

به شدت اثر می‌گیرد؛ مورد توجه برخی از آینده‌پژوهان و نظریه‌پردازان اداری نیز می‌باشد (Bellone and Nigro, 1980: 53-54; Masini, 2006: 1159-1163). به بیان دیگر، نگارنده بر این باور است که برای آینده‌پژوهی می‌توان و باید دلایلی خاص که مبتنی بر یک نظام ارزشی مشخص است، نیز اقامه کرد. چرا که در دید وی، جدایی ارزش از واقعیت و ابزار از هدف و فروکاستن ابعاد هنجاری و ارزشی به ابزارها و واقعیتها که در معرفت‌شناسی اثبات گرا^۱ مطرح است، جایگاهی ندارد.^{۱۲} به همین دلیل، می‌توان گفت که حتی چرایی و ضرورت یک موضوع پژوهشی با توجه به ابعاد ارزشی و هنجاری آن تنظیم می‌شود چه رسد به چگونگی و کیفیت آن. در این قسمت سعی داریم که این دلایل خاص را با تأکید بر «نظام ارزشی اسلام و آیات قرآن» مطرح نماییم. دلایلی که از دیدگاه نگارنده در مقایسه با دلایل نخست، از اصالت بیشتری برخوردار است. این نظام ارزشی ریشه در «مهدویت در پیش رو» دارد. به بیان دیگر، دلایل خاص آینده‌شناسی که در ادامه مطرح می‌شوند، بر اساس تفکر مهدویت، به عنوان آینده‌ای که آیات قرآن و نظام ارزشی اسلام از آن یاد نموده و بسیار بر آن تأکید دارد؛ شکل گرفته‌اند. در حقیقت، آینده‌پژوهی ما در نظام ارزشی مدنظر قرآن، باید منجر به مهدویت‌پژوهی (کارگر، ۱۳۸۳: ۱۳) گردد. البته، حیطه و گستره موضوعات مهدویت، بسیار شامل و جامع است اما کانون توجه این کتاب، بر بخش خاصی از مهدویت و آینده‌ی پیش رو با عنوان «آخرالزمان» متمرکر است. لذا در بخش دلایل خاص آینده‌شناسی، بر لزوم «آخرالزمان‌شناسی» تأکید شده است.

قبل از پرداختن به این دلایل خاص، توجه به تفاوت‌ها و وجوده افتراقی که میان این دو گونه آینده‌شناسی مطرح است، خالی از لطف نیست. یک